TÜRKPA
PARLIAMENTARY ASSEMBLY OF TURKIC STATES

ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ПАРЛАМЕНТТІК АССАМБЛЕЯСЫ

ҚОРШАҒАН ОРТА, ТАБИҒИ РЕСУРСТАР ЖӘНЕ ДЕНСАУЛЫҚТЫ САҚТАУ ЖӨНІНДЕГІ КОМИССИЯНЫҢ

ОНЫНШЫ ОТЫРЫСЫ

ЕСЕП

2025 ЖЫЛҒЫ 14 НАУРЫЗ

Бішкек

ТҮРКПА-ҒА МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫ КОНТЕКСТІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАСЫЛ ӘЛЕМ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ

КІРІСПЕ

2024 жылғы 6 маусымда Бакуде өткен ТҮРКПА-ның 13-ші Пленарлық отырысында қабылданған Хатшылықтың 2025 жылға арналған Іс-шаралар жоспарына және ТҮРКПА-ның 2023-2028 жылдарға арналған Стратегиялық жол картасына сәйкес Комиссияның онынші отырысының күн тәртібінің негізгі тақырыбы ретінде «ТҮРКПА-ҒА мүше мемлекеттердің тұрақты даму мақсаттары контекстіндегі экологиялық тұрақтылық және жасыл әлем саласындағы ынтымақтастығы» тақырыбын талқылау туралы шешім қабылданды.

2015 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының барлық мүше мемлекеттері қабылдаған Тұрақты Даму Мақсаттары (ТДМ) 2030 жылға қарай адамдар мен планетаның бейбітшілік пен өркендеуінің әмбебап жобасын ұсынады. 2030 жылға дейінгі күн тәртібі мен ТДМ дүниежүзілік дамуға деген көзқарастың өзгеруін көрсетеді.

Мыңжылдықтың Даму Мақсаттарынан айырмашылығы, ТДМ экономика мен қоршаған ортаның өзара байланысты екенін мойындайды. ТДМ-да барлығы 17 мақсат, 169 міндеттер, 244 индикатор бар, оның 93-і қоршаған ортаға қатысты.

2030 жылға дейінгі күн тәртібі барлық ТДМ бойынша тұрақты дамудың үш тірегін біріктіреді. Олардың кейбіреулері қоршаған ортамен тығыз байланысты: 3-ші ТДМ (салауатты өмір және әл-ауқат), 6-шы ТДМ (су және санитария), 11-ші ТДМ (қалалар мен елді мекендер), 12-ші ТДМ (тұрақты тұтыну және өндіріс), 13-ші ТДМ (климаттың өзгеруі), 14-ші ТДМ (мұхиттар, теңіздер немесе теңіз ресурстары), 15-ші ТДМ (құрлықтағы өмір). Осы ТДМ және экономикалық әрі әлеуметтік өлшемдерге жақынырақ болуы мүмкін басқа ТДМ арасындағы байланыстар теңгерімді. Бұл өзара байланыс барлық ТДМ және қатысты мақсаттар арасында бар. Көптеген ұйымдар мен мекемелер көпжақты экологиялық келісімдер мен ТДМ арасындағы байланыстарды жан-жақты анықтады.

Өте жақсы мысал ретінде ТДМ арасындағы өзара байланыстарды көрсететін жан-жақты талдауды қамтамасыз ететін Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған ортаны қорғау бағдарламасы (ЮНЕП) болып табылады. Бұл бағдарлама қоршаған ортаны қорғау қызметін үйлестіреді және дамушы елдерде экологиялық негізделген саясаттар мен тәжірибелерді жүзеге асыруға көмектеседі.

«Әлемді түрлендіру: 2030 жылға дейінгі Тұрақты Даму күн тәртібі» тұрақты дамудың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық өлшемдері бойынша теңгерімді басқаруға қол жеткізу үшін халықаралық қауымдастық қажет деп санайтын ұжымдық әрекеттерді көрсетеді.

Мүше елдер өздерінің геоэкономикалық байланыстарымен және қолайлы географиялық орналасуымен, сондай-ақ табиғи ресурстардың байлығымен ерекшеленеді. Мұнай кен орындары, табиғи газ, көмір, темір рудасы және басқа да осындай ресурстар сияқты табиғи ресурстарға бай елдер әрқашан энергетика, көлік, логистика және т.б. сияқты аймақтық және жаһандық жобалардың бір бөлігі болды. Әзербайжанның «Жасыл энергия» серіктестіктері, Қазақстанның «Жасыл экономика» стратегиясы, Қырғызстанның гидроэнергетикалық әлеуеті, Түркияның 2053 жылға арналған Таза-нөлдік мақсатты және ұзақ мерзімді аймақтық әріптестік стратегиясын құрады.

ӘЗЕРБАЙЖАН

Тұрақты Даму Мақсаттарын (ТДМ) Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше мемлекеттер 2015 жылғы 25-27 қыркүйекте өткен Тұрақты Даму Саммитінде қабылдады.

Әзербайжан Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше мемлекеттер белгілеген 2016-2030 жылдарға арналған Тұрақты Даму Мақсаттарына қосылды және оларды жүзеге асыру жолында дәйекті қадамдар жасады.

Қойылған мақсаттар мен міндеттер тұрақты дамудың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерін қамтитын Мыңжылдық Даму Мақсаттарына негізделеді және болашақ даму бағыттарын анықтайды.

«Әлемді түрлендіру: Тұрақты Даму бойынша 2030 жылға дейінгі күн тәртібінен» туындайтын міндеттемелерге байланысты мемлекеттік мекемелердің міндеттерін іске асыруды үйлестіру мақсатында Әзербайжан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 қазандағы Жарлығымен Әзербайжан Республикасының Тұрақты Даму жөніндегі Ұлттық үйлестіру кеңесі құрылды, және Ұлттық үйлестіру кеңесі шеңберінде «Экономикалық даму және лайықты жұмыспен қамту», «Әлеуметтік», «Экологиялық мәселелер» және «Мониторинг және бағалау» 4 жұмыс топтары құрылды. Экология мәселелері жөніндегі жұмыс тобына Экология және табиғи ресурстар министрлігі төрағалық етеді.

Әзербайжан Республикасының Тұрақты Даму жөніндегі Ұлттық үйлестіру кеңесі елге қатысты және жаһандық мақсаттар мен міндеттерге сәйкес келетін ұлттық басымдықтар мен көрсеткіштерді анықтап, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық салаларды қамтитын мемлекеттік бағдарламалар мен стратегияларды Тұрақты Даму Мақсаттарымен сәйкестендірді. Бұл ретте «Әлемді түрлендіру: 2030 жылға дейінгі Тұрақты Дамудың күн тәртібін» жүзеге асыру бойынша 4 Ерікті баяндама дайындалып, Тұрақты Даму бойынша Жоғары деңгейдегі саяси форумға ұсынылды.

Әзербайжан үшін басымдық ретінде 18 мақсат, 101 міндет және 144 индикатор қабылданды, оның ішінде 8 индикатор қоршаған ортаны қорғау саласындағы жалпы ел басымдықтары ретінде анықталды. Бұл

көрсеткіштер 5 ТДМ (6, 11, 12, 14 және 15) шеңберінде 6 міндетті (6.3, 6.5, 12.4, 14.4, 14.b және 15.4) қамтиды.

Қоршаған ортаның жағдайы тұрақты дамуды анықтаудың маңызды факторы болып саналады. Тұрақты дамудың экологиялық аспектілері мұхит және теңіз ресурстары, климаттың өзгеруі, қоршаған орта, қалдықтарды басқару, экожүйелер және биоәртүрлілік салаларындағы мақсаттарды қамтиды.

Жаһандық сын-қатерлерді шешуге үлес қосу мақсатында Тұрақты Даму жөніндегі Ұлттық үйлестіру кеңесінің Хатшылығына (Экономика министрлігі), сондай-ақ жауапты халықаралық ұйымдарға қоршаған ортаны қорғау саласындағы тұрақты дамудың басымдылық мақсаттарын іске асыру бойынша атқарылған жұмыстар, жетістіктер, сондай-ақ туындаған мәселелер туралы есептер тұрақты түрде ұсынылады.

Әзербайжан Республикасының Президенті бекіткен «Әзербайжан - 2030: Әлеуметтік-экономикалық дамудың ұлттық басымдықтары» құжатында жаңа стратегиялық кезеңде тұрақты және жоғары жылдамдықты экономикалық өсу аясында жаһандық климаттың өзгеруіне жауап беретін және халықтың салауатты ортада өмір сүруін қамтамасыз ететін жоғары сапалы қоршаған ортаны қамтамасыз ету міндеті қойылған. Құжатта табиғи ресурстарды, таза және тұрақты энергия көздерін тиімді пайдалану, қалдықтарды қайта өңдеу, экологиялық таза технологияларды қолдану аясын кеңейту бағыттары айқындалған.

Сонымен қатар, БҰҰ мен Әзербайжан арасындағы «Тұрақты даму бойынша 2021-2025 жылдарға арналған ынтымақтастықтың негіздемелік құжатын» іске асыру жөніндегі Бірлескен басқарушы комитетінің Қоршаған орта және климаттың өзгеруі бойынша Төртінші қорытынды тобының Бірлескен жұмыс жоспарына сәйкес қоршаған ортаны қорғау және климаттың өзгеруін азайту мәселелерін тікелей үйлестіріп, экологиялық салада басымдық берілген Тұрақты Даму Мақсаттарын жүзеге асырумен іс-шаралар орындалады.

Әріптес елдермен, сондай-ақ Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған ортаны қорғау бағдарламасымен және қоршаған ортаны қорғау және климаттың өзгеруіне қарсы күрес саласындағы басқа да тиісті халықаралық

ұйымдармен тәжірибе алмасу және екіжақты әрі өңірлік форматтағы ынтымақтастықты нығайту бойынша тұрақты шаралар қабылдануда.

ҚАЗАҚСТАН

Қазақстан өзінің ұлттық стратегияларын Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрақты Даму Мақсаттарымен (ТДМ) сәйкестендіріп, экологиялық тұрақтылықты берік ұстанады. Ел жасыл болашаққа деген ұмтылысын көрсететін түрлі салаларда айтарлықтай жетістіктерге жетті.

Қазақстан ТДМ индексінде үш жыл ішінде 12 позицияға көтеріліп, 166 елдің ішінде 66-шы орынға көтерілді. Бұл жақсарту елдің таза энергия, климаттық әрекет және тұрақты экономикалық өсу сияқты салалардағы күш-жігерін атап көрсетеді.

2013 жылы Қазақстан 2050 жылға қарай энергияның 50%-ын баламалы және жаңартылатын көздерден алуды көздейтін «Жасыл экономика» жоспарын іске қосты. Бұл ауқымды стратегия Қазақстанды аймақтағы тұрақты дамудың көшбасшысы ретінде көрсетеді. Бұл ауқымды стратегия Қазақстанды аймақтағы тұрақты даму саласындағы көшбасшыға айналдырады. 2015 жылдың қыркүйегінде БҰҰ Бас Ассамблеясының 70-ші сессиясы аясында 2015 жылдан кейінгі даму күн тәртібін қабылдау жөніндегі БҰҰ саммитінде Қазақстан БҰҰ-ның басқа мүше-мемлекеттерімен бірлесіп, Тұрақты Даму Мақсаттарының (ТДМ) мақсаттары мен міндеттері Қазақстанның басымдықтарымен толық сәйкес келетінін атап өтіп, БҰҰ-ның басқа мүше мемлекеттерімен бірге болашақ жаһандық дамудың жаңа құжатына қол қойды.

Осы бастамаларға қарамастан Қазақстан елеулі экологиялық проблемалармен бетпе-бет келіп отыр. Каспий теңізі 2006 жылдан бері жыл сайын шамамен 25 сантиметрге тартылып, биологиялық әртүрлілікті жоғалтуға және балық аулау мен туризм сияқты секторларға экономикалық әсер етуде. Бұл төмендеу климаттың өзгеруі мен суды басқару тәжірибесіне байланысты.

Қазақстан 2060 жылға қарай көміртекті бейтараптыққа қол жеткізуге міндеттеме алып, көміртекті аз энергия көзі ретіндегі атом

энергетикасының рөлін ерекше атап өтті. Үкімет энергия қоспасын әртараптандыру және парниктік газдар шығарындыларын азайту үшін қауіпсіз және экологиялық таза ядролық энергия нұсқаларын зерттеп жатыр.

Елде 205 жаһандық және 75 ұлттық индикаторы бар ТДМ-ға жету барысын бақылау үшін 280 индикатордан тұратын мониторинг жүйесі құрылды. Бұл негіз Қазақстанға өзінің тұрақты даму күш-жігерін тиімді өлшеуге және бағыттауға мүмкіндік береді.

ЭКСПО-2017 халықаралық көрмесін өткізу және көрме негізінде БҰҰ қолдауымен «Болашақ энергиясы» жасыл технологиялар және инвестициялық жобалар орталығын құру Қазақстанның ТДМ-ны жүзеге асырудағы халықаралық күш-жігеріне қосқан елеулі үлесі болып табылады.

Қазақстан үшін ТДМ әдіснамасы мен көрсеткіштерін іске асыру Қазақстанның бағдарламалық құжаттарын, ең алдымен «2050 жылға дейінгі Стратегиясы» және одан туындайтын бағдарламаларды жаһандық даму мақсаттарына сәйкестендіруді ескере отырып, Қазақстан Республикасының стратегиялық жоспарлау және мониторинг жүйесін әлемдік стандарттарға жүйелі түрде бейімдеуге мүмкіндік береді.

Тұтастай алғанда, ТДМ немесе 2030 жылға дейінгі күн тәртібі Қазақстанның даму күш-жігеріне көп жағынан сәйкес келеді және оларға қол жеткізу үшін, сондай-ақ ТДМ-ға қол жеткізудегі ілгерілеуді бақылау және бағалау үшін пайдалы және тартымды саяси негіз бола алады.

2016 жылғы қарашада өткен БҰҰ ДБ халықаралық сарапшыларының Қазақстанның ТДМ-ны іске асыруға және мониторингілеуге дайындығын жедел кешенді бағалау мақсатындағы миссиясы ТДМ мақсаттарының ұлттық және салалық жоспарларға қосылуының айтарлықтай жоғары деңгейін анықтады – ТДМ мақсаттарының 61%-ы қазірдің өзінде ұлттық стратегиялық құжаттармен қамтылған.

2016 жылғы қарашада Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының депутаттары қабылдаған Декларацияда тұрақты даму қағидаттарын қолдануға жәрдемдесу және оларды іске асыру үшін қолайлы жағдайлар жасау мақсатында ТДМ-ны қолданыстағы заңнамаға біріктіруге жәрдемдесу қажеттігі атап өтілген.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Үкіметі ТДМ-ның ұлттық деңгейде тиімді іске асырылуын, Қазақстан Республикасының бағдарламалық құжаттары мен ТДМ арасындағы синергияны, жеке секторды, ҮЕҰ-ды, ғылыми топтарды тартуды қамтамасыз ету үшін үйлестіру құрылымын құру мәселесін қарастыруда.

ТДМ-ны іске асырумен қатар, оларға қол жеткізуді бақылау жаһандық деңгейде де, ұлттық деңгейде де маңызды міндет болып табылады. Елдер мақсаттарға қол жеткізудегі ілгерілеуді бақылау және шолу үшін негізгі жауапкершілікке ие және бұл Тұрақты Дамудың 17-ші мақсатында көрсетілгендей жоғары сапалы, қолжетімді және уақтылы деректердің жиналуын қамтамасыз етуді талап етеді.

Қазақстан мүше мемлекеттерден, сондай-ақ бақылаушылар ретінде БҰҰ-ның өңірлік және халықаралық агенттіктерінен тұратын 2030 жылға дейінгі Тұрақты Даму күн тәртібіне арналған статистика бойынша әріптестік, үйлестіру және әлеуетті арттыру жөніндегі жоғары деңгейдегі топтың мүшесі болып табылады.

Қыркүйек айында барлық мемлекеттік органдардың, үкіметтік емес ұйымдардың, ғылыми ұйымдардың, түрлі кәсіподақтар мен қауымдастықтар өкілдерінің, ұлттық компаниялардың, БҰҰ агенттіктерінің, түрлі секторлардың халықаралық сарапшыларының қатысуымен ТДМ статистикасы бойынша бірінші ұлттық техникалық кеңес өтті. Отырыстың басты мақсаты – ұлттық статистикалық жүйенің ТДМ мониторингі үшін жаһандық индикаторларды әзірлеуге дайындығын бағалау, сондай-ақ Қазақстан үшін тиісті ұлттық индикаторларды анықтау.

ТДМ мониторингі көрсеткіштерін іске асыру бойынша арнайы құрылған ведомствоаралық Жұмыс тобы Қазақстанның басымдықтарын ескере отырып, жаһандық және ұлттық көрсеткіштерді қамтитын көрсеткіштер жүйесін әзірлеуде.

Жалпы алғанда, Қазақстанда ТДМ-ны жүйелі түрде жүзеге асыру оң мультипликативті нәтиже беретіні сөзсіз, атап айтқанда:

- ТДМ жүзеге асыру арқылы Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының көрсеткіштеріне қол жеткізу арқылы әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 30 елдің қатарына кіру процесіне ықпал ету;

- адам әлеуетін арттыру, шетелдік технологиялар мен тәжірибені тарту, үлкен көлемдегі деректерді (Big Data) өңдеу саласындағы біліктілікті арттыру сияқты процестерге қосымша серпін беру;

- ТДМ жүзеге асыру ірі халықаралық корпорациялар үшін инвестициялық тартымдылық факторларының біріне айналуда, сондықтан әлеуметтік-жауапты бизнес-модель және оның ТДМ-ға сәйкестігі олардың имиджінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

ҚЫРҒЫЗСТАН

Қырғыз Республикасы басқа мүше мемлекеттермен бірге жаһандық ТДМ-ға қол жеткізуге үлес қосуға, сондай-ақ ТДМ қол жеткізу көрсеткіштеріне мониторинг жүргізуге міндеттеме алды. Осылайша, 2018-2040 жылдарға арналған Ұлттық даму стратегиясына сәйкес Қырғызстан 2030 жылға дейінгі күн тәртібінде қабылданған Тұрақты Даму Мақсаттарына қол жеткізуге ұмтылады.

Ұлттық статистика комитеті Қырғыз Республикасында 2030 жылға қарай ТДМ-ы бейімдеу, іске асыру және мониторингі жөніндегі үйлестіру комитетінің мүшесі және Тұрақты Даму Мақсаттарына қол жеткізудегі барысы туралы Ұлттық шолуды дайындау жөніндегі «Мониторинг және бағалау» жұмыс тобының жетекші органы ретінде және БҰҰ Статистикалық комиссиясының 47-ші отырысының шешіміне сәйкес Салыстырмалы және стандартталған ресми статистикаға негізделген жаһандық ТДМ индикаторларының ресми статистикасының негізгі қағидаттарына сәйкес дайындалған ТДМ-а қатысты деректер мен дәлелдерге негізделген күш-жігерін жинауды басқаруға және қадағалауға уәкілетті. Қырғызстан 2023 жылғы Тұрақты Даму Мақсаттарында 45-ші орынға ие болды.

Климаттың өзгеруімен күрес контексінде Қырғызстан үшін келесі сандар қарастырылған: 2021 жылы қазба отынын жағу және цемент өндірісі нәтижесінде CO2 шығарындылары 1,4 тоннаны құрады. Бұл ретте қазба отындарын экспорттаумен байланысты CO2 шығарындылары 202,9 тоннаны құрады.

15-ші ТДМ жүзеге асыру үшін Қырғызстан ерекше қорғалатын табиғи аумақтар желісін құрды, оның ішінде 10 мемлекеттік табиғи қорық, 13 мемлекеттік табиғи парк және 64 қорықша бар, олар елдің жалпы аумағының 7,38% құрайды. Қырғызстан сирек орманды аумақ болып саналады: ормандар негізінен таулы екпелерден тұрады, алуан түрлі және бағалы түрлерге бай. Қырғыз Республикасының барлық ормандары қорғалады. Орман алқабы ел аумағының 5,6% құрайды (2021 жылғы санақ бойынша), орман алқаптарының шамамен 90% теңіз деңгейінен 700-2500 м биіктікте орналасқан.

Климаттың өзгеруіне бейімделу стратегиялары, мысалы, климатқа төзімді ауыл шаруашылығы, агроэкология және қауіп-қатерден хабардар әлеуметтік қорғау саласындағы инновациялар климаттың өзгеруі мен апаттарға ең осал халықтар мен аймақтарға бағытталған.

Азаматтарды тарту және дәлелді тәсілдер – азаматтармен жаңа байланыстар орнату қырғыз қоғамының ұзақ мерзімді негізі үшін өте маңызды. ТДМ және көптеген әртүрлі мақсаттар, міндеттер мен индикаторлар қоғаммен қарым-қатынасқа осы жаңа көзқарасты жеңілдететін тамаша платформа болып табылады. Бұған қоса, дәлелді деректер мен азаматтардың қатысуын жақсарту үшін ТДМ бойынша ілгерілеуді бақылау және бағалаудағы Парламенттің рөлін арттыру қажет.

Азаматтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған Қырғызстанның 2030 жылға дейінгі Ұлттық даму бағдарламасы елдің ұзақ мерзімді стратегиялық даму мақсаттарына негізделген, тұрақтылық қағидатын сақтай отырып, халыққа бағдарланған және біржақты дамудың артындағы басты міндеттемені сақтай отырып, 2040 жылға дейінгі Ұлттық даму стратегиясының шеңберінде әзірленді. Болашақтың жалпы көрінісі Қырғыз Республикасының ұзақ мерзімді (2040 жылға дейін) даму перспективасымен адамдар өмір сүру үшін біртұтас, тәуелсіз және жайлы ел, еркін және гүлденген азаматтардың елі, үлкен мүмкіндіктері мен өз өмірін таңдау құқығымен байланысты.

Бағдарламаның мақсаттары – елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін қолайлы жағдай жасау, азаматтардың әл-ауқатын арттыру, дағдарысқа қарсы шараларды жүзеге асыру және ұзақ мерзімді даму мақсаттарына табысты қол жеткізудің негізін қалыптастыру.

Бүгінде Қырғызстан Дүниежүзілік экономикалық форум жасаған Адам дамуы индексі бойынша 189 елдің ішінде 122-ші, ал Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі бойынша 141 елдің ішінде 96-шы орында тұр. Соңғы жылдары бұл индекстердегі елдің жағдайы нашарлап келеді. Бұл бағдарламаны жүзеге асыру нәтижесінде Қырғызстан ірі халықаралық рейтингтердегі позициясын жақсартады деп күтілуде.

Тұрақты Даму Мақсаттарын жүзеге асыруда айтарлықтай ілгерілеушілік болады. Бағдарламаны жүзеге асыру елдің ұлттық байлығы мен азаматтардың әл-ауқатының кем дегенде төрттен біріне ұлғаюын қамтамасыз етеді. Экономикалық өсім тұрақтылыққа ие болады, халық арасындағы табыс теңсіздігі азаяды, орта тап кеңейеді. Экономикалық саясаттың негізгі басымдықтары экономиканың еңбекқор салаларын қолдау және дамыту мәселелері болады. Ауылда оң өзгерістер орын алып, қаламен өмір сапасының алшақтығын азайтады. Жаңа кәсіпорындар іске қосылып, жұмыс орындары ашылады. Қалалар мен ауылдардың көшелері таза әрі қауіпсіз болады. Лайықты еңбек стандарттарын кезең-кезеңімен енгізу (лайықты еңбекақы, лайықты жұмыспен қамту, әлеуметтік серіктестік) адам әл-ауқаты мен ел дамуының негізін құрайды.

Қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша Түркия Республикасымен ынтымақтастық туралы меморандум

2021 жылдың 10 қыркүйегінде Бішкек қаласында экономикалық ынтымақтастық жөніндегі Қырғыз-түрік үкіметаралық 10-шы бірлескен отырысының қорытындысы бойынша Қырғыз Республикасының Министрлер Кабинеті мен Түркия Республикасының Үкіметі арасында ынтымақтастық туралы өзара түсіністік туралы меморандумға қол қойылды.

Меморандумның мақсаты – екі ел арасындағы қоршаған ортаны қорғау саласындағы ынтымақтастықты дамыту.

Меморандум ынтымақтастықтың келесі негізгі бағыттарын айқындайды:

- қалдықтарды азайту және экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету;

- біліммен, озық тәжірибемен және технологиялармен алмасу;

- халықтың экологиялық санасы мен ағарту;

- табиғатты қорғау мекемелерінің әлеуетін арттыру;

- оқыту бағдарламаларын, жиналыстарды, конференциялар мен симпозиумдарды ұйымдастыру;

- зерттеушілердің, кеңесшілердің, сарапшылардың, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдардың мүшелері мен өкілдерінің өзара сапарларын ұйымдастыру;

- жобалар мен басқа да іс-шараларды дайындау және бірлесіп жүзеге асыру.

ТҮРКИЯ

«Түркияның бай биологиялық әртүрлілігін қорғау үшін Арнайы қоршаған ортаны қорғау аймақтары мен Табиғи қорғалатын аумақтар белгіленіп, құрлық пен теңіздегі қорғалатын аумақтарды ұлғайту үшін ғылыми зерттеулер жүргізілуде. Бұл байлықты қамтитын ең үлкен аумақтар - арнайы қоршаған ортаны қорғау аймақтары, табиғи қорғалатын аумақтар және басқа да сақталатын аймақтар. Жерорта теңізін ластанудан қорғау (Барселона) конвенциясына қол қойған елдерге жүктелген міндеттеме бойынша Арнайы қоршаған ортаны қорғау аймақтары (АҚОҚА) құрылды. Бұл ұлттық және жаһандық ауқымда экологиялық маңызы бар аймақтар, дегенмен индустрияландыру, туризм және құрылыс сияқты қысымдар салдарынан олардың тозу немесе жойылу қаупі бар. Нәтижесінде олар Президент Жарлығымен ерекше қорғауға алынды. Түркияда шамамен 2,7 миллион гектар табиғи қорғалатын аумақтар мен 19 АҚОҚА бар. Гөксу дельтасы, Белек, Каш-Кекова, Патара, Финике теңіз таулары, Көлджегиз-Далян, Фетхие-Гөчек, Датча-Бозбурун, Гөкова, Фоча, Карабурун-Ыльдыр шығанағы, Сарос шығанағы, Памуккале, Салда көлі, Гөлбашы, Туз көлі, Ыхлара, Мармара теңізі мен аралдары, Узунгөл Арнайы қоршаған ортаны қорғау аймақтары биологиялық алуан түрлілігіне және иеленетін табиғи және мәдени ресурстық құндылықтарына байланысты ерекше сезімтал аймақтар болып табылады».

1992 жылы Риода өткен Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған орта және даму конференциясынан бері Түркия өзінің даму жоспарларында тұрақты даму концепциясын көрсетуде. Осы көпжылдық тәжірибесімен Түркияда ТДМ-а сәйкес жол картасын анықтау үшін әлеуеті мен

инфрақұрылымы бар. Түркия ТДМ және олардың көрсеткіштеріне оларды Даму жоспарлары мен салалық стратегияларға біріктіру арқылы тұтас көзқарасты қабылдауда.

2030 жылға дейінгі күн тәртібі кең шеңберді, тұтас көзқарасты және дамудың барлық элементтерін бірге қарастыратын құрылымды ұсына отырып, Түркиядағы салалық даму саясаттарына жаңа перспектива әкелді. Тұрақты Дамудың 2030 жылға дейінгі күн тәртібі – барлық мүдделі тараптар үшін жан-жақты ынтымақтастық пен ашық тетіктерді іске асыру процестері үшін өте маңызды күн тәртібі.

Климаттың өзгеруі жөніндегі үкіметаралық топтың баяндамасы парниктік газдар шығарындылары бүгінгі күні барынша азайтылғанымен, біз ұзақ уақыт бойы климаттық өзгерістердің сөзсіз әсерлерімен бетпе-бет келе береміз деп атап көрсетеді.

Жерорта теңізі бассейніндегі орташа температура 19 ғасырдың аяғынан бастап дүниежүзілік орташа 1,1 градуспен салыстырғанда Цельсий бойынша 1,4 градусқа жоғарылады. Егер мақсатты жаһандық климаттық әрекет сәтсіз болса, 2050 жылға қарай температура тағы 1,5 градусқа көтеріледі деп болжануда.

Климаттың өзгеруіне байланысты біз бастан кешіп жатқан тұрақсыз, кенеттен және қарқынды жауын-шашын мен су тасқыны көшкіндерді, эрозияны және шөлейттенуді арттыруда. Жел дауылының күшеюі қатты жаңбыр, бұршақ, торнадо, найзағай, су тасқыны және қалалық су тасқыны сияқты апаттардың жиірек, күшті, ұзаққа созылатын және кең таралуына себеп болады.

Метеорология Бас басқармасының мәліметі бойынша, 2022 жылы төтенше ауа райы оқиғаларының саны 1030 болса, 2023 жылы бұл сан 1475-ке өсті. Климаттың өзгеруі бүкіл әлемде қабылданған шындық болса да, оның әсеріне бейімделу үшін қосымша саясаттар мен шаралар қажет. Бұл климаттың өзгеруінің әсеріне бейімделу қажеттілігін айқын көрсетеді. Климаттың өзгеруімен күресуде парниктік газдарды азайту күштері сияқты бейімделу күштері маңызды.

Экологиялық тұрақтылықтың маңызды құрамдастарының бірі – қоршаған ортаның маңызды элементтерінің бірі және шектеулі ресурстарымыздың бірі болып табылатын суды қорғау және үнемді

пайдалану болып табылады. Бүгінгі таңда дамыған технологиямен су ресурстары ауызсу мен пайдалану, энергия өндіру, ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп сияқты көптеген әртүрлі мақсаттарда пайдаланылады және олар елдердің экономикалық дамуында таптырмас орынға ие. Алайда, өкінішке орай, тірі ағзалар үшін маңызды және өте шектеулі таза және пайдалануға жарамды су ресурстарының сапасы мен саны күннен-күнге азайып, тұрақты дамуға қауіп төндіретін өлшемдерге жақындап келеді. Әсіресе климаттың өзгеруінің Жерорта теңізі бассейніне күтілетін салдарын ескере отырып, Түркия болашақта су тапшылығына ұшырауы мүмкін елдердің бірі болып табылады.

Осы тұрғыда су ресурстарымызды сақтау және сапасын жақсарту әрі оларды қорғау мен пайдалану арасындағы тепе-теңдікпен қысқа, орта және ұзақ мерзімді перспективада пайдалану біз үшін өмірлік маңызы бар осы ресурстарды тұрақты басқару үлкен маңызға ие. Тек тапшы ресурс болып табылатын суды кәдімгі өңдеуге ғана көңіл бөлу жеткіліксіз. Үй шаруашылығында да, өнеркәсіпте де суды үнемді пайдаланудан бастап пайда мен шығын арақатынасының ең жоғары деңгейін ескере отырып, түзілетін ағынды суларды тазартуға дейін, тазартылған ағынды суларды қайта пайдаланудан тазарту шламын бағалауға дейін «тұрақтылық» қағидаты шеңберінде ағынды суларды басқаруға кешенді түрде қарау маңызды.

Жаһандық климаттың өзгеруіне, құрғақшылыққа және су ресурстарына сұраныс пен ластану қысымының артуына байланысты тазартылған ағынды суларды қайта пайдалану күн өткен сайын маңыздылыққа ие болуда. Түркия ретінде су және ағынды суларды басқару саясаты ЕО-ға қосылу үдерісі, халық санының артуы, жылдам индустрияландыру және урбанизация, жаһандық және аймақтық оқиғалар, қазіргі қажеттіліктер мен климаттың өзгеруінің болашақ әсерлерін ескере отырып әзірленуде.

Осы мақсатта Түркия қазіргі уақытта 6,35% құрайтын тазартылған ағынды суларды қайта пайдалану деңгейін 2030 жылы 15%-ға дейін арттыруды мақсат етіп отыр.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясының 2-бабында айтылғандай, климаттың өзгеруіне экожүйелердің табиғи бейімделуі, азық-түлік қауіпсіздігі және тұрақты

экономикалық даму атмосферадағы парниктік газдардың концентрациясын белгілі бір деңгейде ұстап тұру сияқты маңызды.

Климаттың өзгеруіне қарсы күресте келесі мәселелерді қарастыру пайдалы деп саналады:

- тұрақты дамуға қол жеткізу үшін климаттың өзгеруіне бейімделу қызметін күшейту;
- биоәртүрліліктің жоғалуын азайту үшін ынтымақтастықты арттыру қажеттілігі;
- шөлденуге, жердің тозуына және құрғақшылыққа қарсы күресте ынтымақтастықты арттыру қажеттілігі;
- климаттың өзгеруімен күресу саясатын анықтау кезінде экожүйеге негізделген тәсілдер мен табиғатқа негізделген шешімдерге басымдық беру қажеттілігі;
- төтенше жағдайлар қаупін азайту жөніндегі күш-жігерді алдын ала ескерту жүйелерін кеңейту;
- жаһандық климаттың өзгеруіне, құрғақшылыққа және су ресурстарына сұраныс пен ластану қысымының артуына байланысты тазартылған ағынды суларды қайта пайдалануды кеңейту.

Нәтижелер осал жағдайдағы адамдарға (қарттар, балалар, әйелдер) климаттың өзгеруінің салдарларынан зардап шегу қаупі жоғары екенін көрсетеді. Осы тұрғыда қалыптасқан әлеуметтік, экономикалық және саяси жағдайлардың осал жағдайдағы адамдарға әсері анықталуы керек, одан кейін тұрақты қоғамдастықтар құру үшін осал жағдайдағы адамдарға климаттың өзгеруінің әсерін азайту және теңсіздіктерді жою бойынша күш салу қажет. Климаттың өзгеруіне бейімделу бойынша іс-қимыл стратегиялары мен мониторинг жүйелерін құру үшін қажетті қаржы құралдарын жасау қажет.

Түркия 2004 жылдан бері Біріккен Ұлттар Ұйымының Климаттың өзгеруі жөніндегі негіздемелік конвенциясының (БҰҰ КӨНК) қатысушысы болып табылады және соңғы жылдары климаттың өзгеруіне қатысты күш-жігерін арттырды. Осыған байланысты Түркия үшін бетбұрыс 2021 жылы

Париж келісімін ратификациялау болды, содан кейін 2053 жылға арналған «Таза нөлдік эмиссия мақсатының» жариялануы болды. Түркияның климаттың өзгеруімен күресу бойынша жол картасын анықтау үшін Түркияның Қоршаған орта, урбанизация және климаттың өзгеруі министрлігімен алғашқы Климат кеңесі 2022 жылдың 21-25 ақпан аралығында ұйымдастырылды. 5000 адамның қатысуымен барлығы 217 ұсыныс шешімі қабылданды, оның 76-сына басымдық берілді. Кейіннен Түркияның 2015 жылы БҰҰ КӨНК Хатшылығына ұсынылған Ұлттық деңгейде белгіленген жарнасы (ҰДБЖ) жаңартылды және 2023 жылдың сәуірінде Түркия өзінің алғашқы жаңартылған Ұлттық белгіленген жарнасын (ҰБЖ) ұсынды. Осы шеңберде Түркияның 2030 жылға арналған шығарындыларды азайту мақсаты анықтамалық сценариймен салыстырғанда 21%-дан 41%-ға көтерілді.

Түркияның ҰБЖ-да белгіленген мақсаттарға жету үшін жол картасы және іске асыру жоспары ретінде 2024-2030 жылдарды қамтитын Климаттың өзгеруінің салдарын азайту және бейімдеу стратегиялары мен әрекет жоспарлары дайындалды. Салдарларды азайту жөніндегі іс-шаралар жоспары энергетика, өнеркәсіп, ғимараттар, көлік, қалдықтар, ауыл шаруашылығы, жер пайдалану, жерді пайдалануды өзгерту және орман шаруашылығы (ЖПЖПӨОШ) секторларын қамтитын 9 бөлім бойынша 49 стратегия мен 260 әрекетті, сондай-ақ өзара байланысты мәселелерді қамтиды. Екінші жағынан, бейімделу бойынша іс-шаралар жоспары ауыл шаруашылығы мен азық-түлік қауіпсіздігі, биоәртүрлілік және экожүйе қызметтері, су ресурстарын басқару, туризм және мәдени мұра, өнеркәсіп, қалалық аумақтар, әлеуметтік даму, денсаулық сақтау, көлік және коммуникация, энергетика, қауіп-қатерлерді жою және апаттарды жою мәселелерін қарастыратын 11 бөлім бойынша 40 стратегия мен 129 әрекетті анықтайды. 2053 жылға арналған «Таза нөлдік эмиссия мақсатқа» сәйкес Түркия да климаттық әрекеттердің бір бөлігі ретінде Ұзақ мерзімді Климат Стратегиясын (ҰМКС) дайындады. COP29-да жарияланған құжат Түркияның климаттың өзгеруін азайту және бейімделу секторлары үшін ұзақ мерзімді стратегияларын, сондай-ақ қаржы, технология, білім беру, әділ өту және тұрақты даму мақсаттарын сипаттайды.

Түркиядағы жасыл энергияны түрлендіруге қатысты елдің саясатының негізгі тақырыптары жаңартылатын энергия, энергия тиімділігі,

атом энергиясы, табиғи газ және өтпелі отын ретінде сутегі болып табылады.

Түркиядағы энергия тиімділігін зерттеудің басты негізі 2007 жылы күшіне енген №5627 «Энергия тиімділігі туралы» заңмен белгіленген. 2012 жылы жарияланған «Энергия тиімділігін арттыру стратегиясы» (2012-2023 жылдарға арналған) құжаты Түркияның энергия сыйымдылығын (ұлттық табысқа шаққандағы энергия) 2023 жылы кем дегенде 20% (2011 жылға қарағанда) азайтуды мақсат етті. Түркияның энергия тиімділігін арттыру жөніндегі алғашқы іс-қимыл жоспары, Ұлттық энергия тиімділігі іс-қимыл жоспары (2017-2023 жылдарға арналған) елдің 2023 жылға дейінгі жұмысының жол картасы ретінде дайындалып, 2018 жылдың 2 қаңтарында күшіне енді.

Іс-шаралар жоспары 23,9 миллион тонна мұнай эквивалентінде (МТМЭ) жинақталған энергия үнемдеуге және 66,6 миллион CO2 эквивалентінде парниктік газдар шығарындыларын азайтуға қол жеткізуге бағытталған. 2017-2023 жылдар аралығында жүргізілген зерттеулер нәтижесінде елде 24 миллион 625 мың тонна энергия үнемдеуге және 68,62 миллион тонна CO2 эквивалентіндегі шығарындыларға қол жеткізілгені анықталды. 2022 жылы бастапқы энергия сыйымдылығы өткен жылмен салыстырғанда 6,2%-ға артады деп күтілуде. Бұл 2000 жылмен салыстырғанда 31,2%-ға жақсарғанын білдіреді. 2000 және 2022 жылдар аралығында бастапқы энергия сыйымдылығының орташа жылдық 1,7%-ға төмендеуіне қол жеткізілді.

2024 жылғы 8 қаңтарда 2-ші Түркияның энергия тиімділігін арттыру жөніндегі жаңа көзқарасы мен стратегиясына қол жеткізу үшін жүзеге асырылған Ұлттық энергия тиімділігі іс-қимыл жоспары (ҰЭТІЖ) (2024-2030 жылдарға арналған) дайындалып, көпшілікке жарияланды. 2-ші ҰЭТІЖ 7 секторда 61 іс-шара мен 266 іс-әрекет анықтады. 2-ші ҰЭТІЖ шеңберінде қойылған мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізу үшін мемлекеттік және жеке секторлардың жалпы инвестициясы 20,2 миллиард АҚШ долларын құрайды, 2030 жылға қарай 37,1 миллион ТМЭ (тонна мұнай эквиваленті) энергия жинақталған үнемдеу және 100 миллион тонна CO2 эквивалентіне қысқарады деп күтілуде. Ол 2030 жылға қарай (2023 жылмен салыстырғанда) энергия тиімділігін 16%-ға және энергия сыйымдылығын 15%-ға төмендетуге бағытталған. Қорытындылай келе, 2022 жылы

бастапқы энергия сыйымдылығының алдыңғы жылмен салыстырғанда 6,2%-ға және 2000 жылмен салыстырғанда 31,2%-ға жақсаруы байқалады. 2000 және 2022 жылдар аралығында бастапқы энергия сыйымдылығының орташа жылдық 1,7%-ға төмендеуіне қол жеткізілді.

Дегенмен, Түркия 2021 жылы G20 елдері арасында энергия сыйымдылығын ең көп арттырған екінші ел болды. Түркияда энергия тиімділігін зерттеу ұлттық бағдарламалық құжаттарда белгіленген мақсаттарға сәйкес жалғасуымен, сонымен бірге елдің 2053 жылға арналған таза нөлдік климаттық мақсаты аясында белгіленген шығарындыларды азайту мақсатына үлес қосуда.

2053 жылға қарай көміртегі бейтараптығы бойынша Түркия Президентінің мақсатына сәйкес жаңартылатын энергия Түркияның энергиямен қамтамасыз ету қауіпсіздігінде, бәсекеге қабілеттілігінде және климаттың өзгеруімен күресте маңызды рөл атқарады.

Түркия таза энергия инвестициясы бойынша жетекші елдердің қатарында және жаңартылатын энергия әлеуеті бойынша Еуропада бесінші, әлемде он екінші орында. Жел энергиясы бойынша Еуропада жетінші, күн энергиясы бойынша сегізінші орында болса да, геотермалдық қуат бойынша әлемде төртінші, Еуропада бірінші орында. Гидроэнергетикадан Еуропада екінші, әлемде сегізінші орында. Осы жетістіктерге қоса, Түркия 2035 жылға қарай 60 ГВт жаңартылатын энергия көздерін қосу арқылы жаңартылатын энергия әлеуетін үш еседен астам арттыруды мақсат етіп отыр. Осы жаңартылатын энергия көздерін желіге біріктіру үшін 2030 жылға қарай 10 миллиард АҚШ долларлық желі инвестициясы жоспары бар.

Түркияның Ұлттық энергия жоспары Түркияның ұзақ мерзімді парниктік газдар шығарылымы мақсатына арналған энергия сұранысы мен ұсынымын бағалау үшін Энергетика және табиғи ресурстар министрлігі дайындап жариялады. Жоспар іске қосылатын электр станциялары мен қорларға сәйкес өндіріс көлеміне қатысты барлық мәліметтерді қамтиды. Сондай-ақ жоспар Түркияның парниктік газдарды шығару мақсаттарына жетуіне көмектесу үшін күн мен жел энергиясын арттыруды қамтиды. Жоспарға сәйкес бастапқы энергия тұтынудағы жаңартылатын энергия көздерінің үлесі қазіргі уақытта 16,7%-дан 2035 жылы 23,7%-ға дейін, ал

атом энергиясының үлесі 2035 жылы нөлден 5,9%-ға дейін өседі деп күтілуде.

Түркиядағы экологиялық тұрақтылыққа қатысты Қоршаған ортаны қорғау, урбанизация және климаттың өзгеруі министрлігі азық-түлік, балық және ауыл шаруашылығы, халық тұтынатын тауарлар өндірісі, тоқыма, пластмасса, автомобиль, тұрғын үй және құрылыс пен туризм сияқты секторларды қамтитын Түркияның Ұлттық тұрақты тұтыну және өндіріс жоспарын дайындау үшін зерттеулер жүргізуде.

Сутегі

Сутегі жаһандық трансформация үшін өте маңызды және ол елдегі жаңартылатын энергияны өндіру мен пайдалану үлесін арттыру, қолданыстағы табиғи газ желілерін қосу арқылы жылыту секторындағы парниктік газдарды азайту, жергілікті көмір және бор ресурстарын пайдалану, көміртекті алуды қолдау және ел үшін кәдеге жарату және сақтау бойынша жаңа экспорттық аймақты қамтамасыз ету әлеуетімен бірінші орынға шығады.

Түркияның Ұлттық энергетикалық жоспарына қоса, «Түркия сутегі технологиясының стратегиясы мен жол картасы» Министрлікке қарасты Түркияның энергетика, ядролық және тау-кен зерттеу кеңесі (ТЭЯТКЗК) 2023 жылдың қаңтар айында жариялады және «Түркия көміртегін алу және пайдалану технологиялары жол картасы» және ТЭЯТКЗК дамыту жұмыстары жалғасуда.

Жарияланған стратегиялық құжатқа сәйкес, электролизердің орнатылған қуаты 2030 жылы 2 ГВт, 2035 жылы 5 ГВт, 2053 жылы 70 ГВт болады деп жоспарланған. Ол жасыл сутегін өндіру мен сақтауда жергілікті компоненттерді пайдаланудың ынталандыру тетіктерін құруға бағытталған. Жасыл сутекті пайдалану барлық секторларда, әсіресе химикаттар, темір және болат, көлік, шыны және керамика сияқты парниктік газдарды азайту қиын секторларда насихатталатын болады. Бұған қоса, ол қолданыстағы табиғи газ құбырларына сутегін араластыру арқылы жылу секторын біртіндеп көміртексіздандыруға үлес қосуды көздейді.

Таза энергия институты

Түркия энергетика, ядролық және тау-кен ғылыми-зерттеу кеңесінің (ТЭЯТКЗК) қолшатырымен таза энергия технологияларының барлық салаларында, соның ішінде сутегі, көміртегі және жаңартылатын энергия технологияларында зерттеулер жүргізетін Таза энергия ғылыми-зерттеу институты (ТЭҒЗИ), энергетика және тау-кен өнеркәсібі секторында, әсіресе елдің энергетика және тау-кен өнеркәсібі ұйымдарының жауапкершілігімен ғылыми-зерттеу жобаларын жүзеге асырады және локализация шығармашылық шешімдерді шығару үшін жұмыс істейді.

ТЭҒЗИ қамқорлығындағы Сутегі технологиялар зертханасы (СТЗ) елдегі сутегі және отын жасушалары саласындағы зерттеушілерге қызмет көрсету үшін инфрақұрылымды қамтамасыз ететін жабдықпен жабдықталған және университеттердің, компаниялар мен ғылыми ұйымдардың пайдалануына ашық. Зертханада отын элементтерін сынау, жасыл сутегі өндірісі, аналитикалық өлшеулер, жүйені біріктіру және модельдеу жұмыстары жүргізілуі мүмкін.

Қазіргі уақытта климаттық іс-қимыл контекстінде келесі іс-шаралар бағалануда: сутегі сақтауға негізделген мобильді энергетикалық жүйелерден бастап жоғары өнімді және үнемді отын ұяшықтары компоненттерін дамытуға, көміртекті көп қажет ететін салалардағы жасыл сутегі ерітінділерін зерттеуден көміртекті ұстау технологияларына дейін жобалық іс-шаралар тұрақты таза энергияның көптеген түрлі салаларында жүзеге асырылуда.

Ядролық энергия

ТҮРКПА Қоршаған орта, табиғи ресурстар және денсаулықты сақтау жөніндегі комиссиясының отырыстарында экологиялық тұрақтылық және жасыл өсу мақсаттары аясында ядролық энергетиканың рөлі кең перспективада талқылануы мүмкін.

Атом энергетикасы көміртегі шығарындылары төмен және энергия тиімділігі жоғары экологиялық тұрақтылық мақсаттарына қол жеткізуде маңызды орынға ие. Атом энергетикасының рөлі энергия өндіру қауіпсіздігін қамтамасыз етуде ғана емес, сонымен қатар жасыл даму стратегияларын қолдауда да маңызды.

Әсіресе, төмен көміртекті энергия көздерін іздейтін елдер үшін тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуде атом энергетикасының даусыз

орны бар. Министрлік дайындаған 2053 жылға арналған таза көміртегі эмиссиясының мақсатына сәйкес ұзақ мерзімді ұлттық энергетикалық жоспарға сәйкес Түркия 2035 жылға қарай электр энергиясын өндірудегі атом энергиясының үлесін 11,1%-ға және 2053 жылға қарай 29,3%-ға дейін арттыруды мақсат етіп отыр. Осы мақсаттарға жету үшін 2053 жылға қарай осыған байланысты кемінде 30 ГВт атом энергиясы қажет. Елде Аққую АЭС, тағы екі АЭС жобасын жүзеге асыру және шағын модульдік реакторларды құру жоспарлануда.

Белгілі болғандай, 2010 жылдың 12 мамырында Ресей Федерациясымен қол қойылған үкіметаралық келісімге сәйкес, жалпы белгіленген қуаты 4800 мегаватт болатын Аққую АЭС-ін құру бойынша құрылыс жұмыстары толық қарқынмен жалғасуда. Аққую АЭС-і арқылы Түркия жылына шамамен 7 миллиард текше метр табиғи газ импортынан босатылып, жылына 35 млн тонна карбондиоксид газдың шығарылуын азайтады. Екінші жағынан, жоба аясында ең аз салым 6,5 миллиард АҚШ долларын құрайды. Бүгінгі күні локализацияның шамамен 50% деңгейіне қол жеткізілді.

Атом энергетикасы да экологиялық тұрақтылық пен экономикалық даму арасындағы тепе-теңдікті құру құралы ретінде аймақтық және халықаралық ынтымақтастықтың негізі болып табылады. ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттер атом энергетикасы ұсынатын мүмкіндіктерді бағалау және тұрақты даму мақсаттарына сәйкес осы саладағы ынтымақтастықты арттыру үшін әртүрлі қадамдар жасауы керек. Ядролық энергетикалық технологиялармен бөлісу, ядролық қауіпсіздік стандарттарын белгілеу және осы саладағы озық тәжірибені тарату мәселелері талқылануы мүмкін. Сонымен қатар, ядролық энергияның экологиялық тұрақтылыққа оң әсерлері мен аймақтық ынтымақтастық мүмкіндіктерін зерттеуге болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

ТДМ экономикалық, әлеуметтік және экологиялық құрамдастарды біріктіру арқылы тұрақты дамуға жәрдемдесуге арналған. Бұл құрамдастардың арасындағы тығыз байланыс климаттың өзгеруінің ауыр салдары, шектеулі табиғи ресурстарды сақтау және «жасыл» экономикаға

көшу қажеттілігі барған сайын айқын бола бастаған қазіргі жағдайда өзекті болып табылады.

ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттер – Әзербайжан, Қазақстан, Қырғызстан және Түркия арасындағы экологиялық тұрақтылық бойынша ынтымақтастық Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрақты Даму Мақсаттарына (ТДМ) қол жеткізуге және жасыл болашақты қолдауға ортақ міндеттемені көрсетеді. Бұл міндеттеме ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттерді жаңартылатын энергия көздерін дамыту, биоәртүрлілікті сақтау және тұрақты қаржыландыру салаларындағы күш-жігерін ілгерілетуге итермелейді. Олардың экологиялық заңнама, жасыл инвестициялық саясат және бірлескен экологиялық бастамалар саласындағы ынтымақтастығы климаттың өзгеруіне, су тапшылығына және жердің деградациясына қарсы күресте күшті саяси ерікті көрсетеді.

Тұрақты даму бағдарламалары сияқты жасыл саясаттарды мүше мемлекеттердің ұлттық даму стратегияларына біріктіру олардың халықаралық экологиялық стандарттарға сәйкестігін одан әрі күшейтеді.

ТҮРКПА-ның институционалдық негізін пайдалана отырып, мүше мемлекеттер Түркі әлемі мен одан тыс жерлердегі тұрақты болашақты қамтамасыз ету арқылы өздерінің ұжымдық ықпалын арттыра алады.

Қоршаған ортаны сауықтыру арқылы біз көптеген әлеуметтік-экономикалық мәселелерді жанама түрде шешеміз. Демек, экологиялық қалпына келтіру де жаһандық тұрақтылыққа қол жеткізудің біртұтас тәсілі болып табылады. Осы өзара тәуелділікті мойындау және соған сәйкес әрекет ету планетамыздың және оның тұрғындарының ұжымдық болашағы үшін өте маңызды. Біздің планетамызды қорғау жаһандық дамудың тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл құжат мүше мемлекеттер арасында экологиялық тұрақтылық және жасыл даму мәселелері бойынша ынтымақтастықты дамытуға қызмет ете алады.